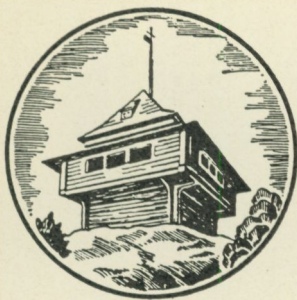

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1945**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1945

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM GÖSTA BERG SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Ryttarstaty, detalj av en vattenkanna av silver, som troligen tillverkats av Heinrich Mannlich i Augsburg. Kannan överlämnades 1699 av Karl XII till Peter den store av Ryssland genom Johan Bergenhjelts ambassad. Den utgör en gåva av Samfundet Nordiska museets vänner och avbildas här som en tacksam erinran om Samfundets stora insatser till museets främjande under mer än ett kvartsekel. Nordiska museet 188,050. Foto Märta Claréus.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1945

Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr

AUGUST STRINDBERG, HEMSÖBORNA OCH VERKLIGHETEN

av Ragnar Firlow

"Där bortom den blåa skog
vid havet
där låg min ungdom, för länge sedan
där ute vid friska fjärdarna — — —
Var äro de drömda härdarna
och vännerna som gått hädan?
Begravet
det bästa, som livet tog!"

(*Strindberg, Vid dagens slut.*)

Det är inga överord att påstå, att Kymmendö, den allt sedan Hemsöbornas utgivande 1887 välbekanta ön i Dalarö skärgård, var August Strindberg kärare än någon annan plats på denna jord. Han hade tillbringat en första sommar där ute 1871 och har också i en artikel i Dagens Nyheter följande år givit en entusiastisk skildring av dess natur: "Här finnas vilda och branta klippstränder med måsar och likvita träbråtar till staffage; här finnas dalsänkor med parknatur; kungliga ekar åtföljda av förnämliga prydliga hasselbuskar på gräsmatta; här finnas vassvikar med målarstämning, ståndkrokar och andkullar; här finnas moar med hjortron och odontuvor samt albuskar med orrar uti; allt detta inom en ö, som ej är 1/4 mil lång" (Martin Lamm, Strindberg del I, sid. 61).

År 1881 talar Strindberg om "Lycksalighetens Ö" (brev till W. Lindström). På hösten 1883 lämnar han Sverige och därmed också Ön. "Om jag bara kunde övervinna Kymmendö-

längtan så vore jag räddad", klagar han i ett vårbrev till Geijerstam från Ouchy (14/4 1884). Kymmendö är för honom "det käraste", "den enda fläck på jorden jag älskade"; så utbrister han i brev till Heidenstam (12/10 1889). "Om jag hade måsens vingar, så flög jag ut till Kymmendö i dag och blev där", heter det vemodigt i brev till Richard Bergh (25/8 1899).

Med rätta har G. Ollén tolkat mottot ovan som en drömbild från ungdomens Kymmendö, som ännu stod levande för femtioåringen. På ett annat ställe i "Ordalek och småkonst" är det återigen Ön, som skymtar bland molnen:

"Ö, du min grönskande ö,
blomkorg i havets våg!
Doftande slaget hö,
dig jag i drömmen såg."

(Strindberg, Molnbilder).

I gripande ordalag talar ännu den åldrande diktaren i En blå bok (1907) om lyckliga stunder där ute. I sin ungdom fick han, heter det, av "en vän en penningssumma för att tillbringa sommaren med diktning ute vid havet. Jag hade aldrig bott vid havet förr, och när jag fick se den 'Grönskande ön' med dess blomstermattor, vassvikar, alstränder, eklundar och hasselskogar, trodde jag mig se paradiset. Tillsammans med tre andra unga skalder levde jag sommaren igenom i ett tillstånd av sällhet som sedan aldrig". Och i kapitlet Hägringar berättar författaren om en lycklig stund med hustru och barn, då de tre "gingo hand i hand på en grönskande ö i havsstranden, och då fick jag intrycket att det var himlen" (En blå bok, sid. 24 och 175).

Även om Strindberg liksom Heidenstam mer längtade till "stenarna" än till människorna, har dock mötet med det folkliv, som ännu på 70- och 80-talen fortgick i ganska ursprunglig form på den avskilda ön, blivit till en intensiv upplevelse för honom. Kontrasten mot borgarens liv i storstaden måste ha varit påfallande för den unge stockholmare, och Strindberg

sig åt de primitivare näringarna. Under sådana förhållanden bör man nog inte överskatta de rent litterära incitamentens roll för Strindberg. Han var så gripen av den verklighet som mötte honom, att litteraturpåverkningarna i denna roman torde ha spelat en mindre roll, än vad man hittills velat medge.

Men nu några ord om romanens händelseinnehåll. Drängen Carlsson, en värmlänning, kommer ut till Hemsö för att hjälpa änkan Flod att sköta gården. Hennes ende son Gusten trivs bättre med jakt och fiske än med det enformiga arbetet på åker och äng, varför Carlsson tillkallats för att rycka upp gården ur dess börjande förfall. Sonen ser liksom gårdens tvenne drängar Norman och Rundqvist med misstänksamhet nykomlingens energiska försök att modernisera gårdens skötsel. Denna ovilja övergår i fiendskap, då Carlsson ställer sig in hos gumman och till slut "tar käringen för guld". Madam Flod dör efter kortvarigt äktenskap och i samband med försöken att få gumman i vigd jord vid en tidpunkt, då det varken bär eller brister, går Carlsson ned sig på isen, medan Gusten och drängarna lyckas ta sig i land.

Verkligheten ter sig på följande sätt. Jonas Ericsson, född i "Ed, Carlstads län" 1837, inflyttade från Stockholm till Ornö socken den 13 oktober 1866 och blev där dräng på Kymmendö hos änkan Susanna Elisabeth Bergh, född i den numer försvunna Östergården på Ornö 1814. Hennes ende son Albert var född 1850 och alltså 21 år 1871, när Strindberg vid 22 års ålder blev inackorderad här för första gången. Albert var en ivrig jägare och fiskare. På gården tjänade utom två pigor också två drängar, av vilka Norman var Alberts gode vän. De båda gifte sig sedermera med systrar. En annan dräng var Blomqvist, en äldre man, som bl. a. arbetade i smedjan, och vars son trakterade handklaver. Pigan Clara har i romanen fått behålla sitt namn, troligen även Lotta. Redan i maj 1867 lyste det trots motstånd såväl från sonens sida som från sockenbornas för madam Bergh och hennes dräng och den 12 juni 1867 stod bröllopet. Albert torde ha hållit sig undan åtminstone under en del av detta. Ericsson var då 30 år och madam Bergh hela

Bild 2. Gamla Flodens chiffonjé.
Samtliga bilder i uppsatsen foto O.
Ekberg.
Bild 3. Den gamla sjöboden.

Bild 4. Storstugan. Syrenhäcken framför har Strindberg själv planterat.
 Bild 5. I förgrunden gamla stugan, i mitten storstugan och längst bort undantagsstugan.

Bild 6. Carlssons undantagsstuga.

Bild 7. Ladugårdslängorna. Den vänstra är den äldre och torde vara det av Strindberg nämnda »fähuset». Dansen ägde rum på »logen» i den yngre längan, vars fähus och loge äro byggda av Carlsson.

Bild 8. Ekdungen med källare och hemlighus.

Bild 9. Stugan, som Carlsson byggde av bräder från Rågholmen.

23 år äldre. Vigseln förrättades av kapellpredikanten G. R. Ekström, som Strindberg tydligen aldrig personligen råkat, eftersom denne just året 1871 efterträdde av Per Erik Blomberg, förebilden till "pastor Norström". Någon anledning att förlägga prästens fylleri till detta bröllop, om nu denna detalj har någon direkt förebild i verkligheten, finns alltså icke. Ericsson var en duktig jordbrukare, som både utvidgade åkerarealen och byggde ny ladugård och loge för att möta de ökade krav som genom hans insatser ställdes på dessa byggnader. "Sjöaffärerna" förblev honom alltid främmande. Efter ett lyckligt men barnlöst äktenskap dog gumman 1876, och Ericsson, som nu tog hand om halva hemmanet, gifte om sig med Lotta Gustafsson från Aspön (numer kallad Lilla Prästön), förut piga på gården. Enligt traditionen skulle gumman på sin dödsbädd ha föreslagit detta gifte. Ericsson dog 1886 och hans andra hustru 1929. Romanens tragiska slut har alltså intet underlag i verkligheten. Alberts barn innehar för närvarande gården. Då handlingen är så nära förknippad med vad som verkligen hänt, bör man ej alltför mycket understryka beroendet av schweizaren Jeremias Gotthelfs Uli der Knecht, trots att Strindberg själv antytt detta och trots att som Lamm framhåller Carlsson liksom Uli "kommer till en vanskött gård, rensar upp gödselstack och ladugård och sätter fart på jordbruket" samt erövrar ledningen "trots husbondfolkets misstroende och kamraternas avundsamhet".

Om romanens handling ansluter sig till verkligheten, gäller detta i förstärkt grad om Strindbergs skildring av miljön. När Carlsson kommit i land vid sjöboden, bild 3, den första kvällen, gick han uppför backen till "stugan", bild 5, som "egentligen var sammanbyggd av två". "Det var", säger Strindberg om köket i stugan (sid. 17), "en ryggåsstuga och såg ut som en skuta med kölen i vädret, flytande på lasten bestående av all världens gods. Högst uppe under den sotade takåsen hängde garn- och fiskredskap på bjälkarna; därunder voro bräder och båtbord stuvade till torkning; lin- och hamphärvor, draggar, smidesjärn, lökknippor, talgljus, matsäcksskrin; på en tvärbalk lågo nystoppade vettar i en lång rad; på en annan voro fårskinn

kastade; från en tredje dinglade sjöstövlar, sticktröjor, linnen, skjortor och strumpor; och mellan balkarna gingo brödspett med hålkakor, käppar med ålskinn, störar med långrevar och stångkrok". När man granskar inventeringslistan över vad som fanns på bjälkarna i kökstaket, måste man göra den reflexionen, att Strindberg här sammanfört så mycket olikartat lösöre, att det i verkligheten knappast samtidigt funnits i taket till ett som boningsrum använt kök. Detta är för övrigt ej påfallande stort: omkring $5\frac{1}{2} \times 5$ m. I vanliga fall hade man väl t. ex. draggar, garn och fiskredskap i sjöboden, lin- och hamphärvor på oinredda vindar och smidesjärnet i smedjan etc. Förklaringen torde ligga i att Strindberg beskrivit köket sådant som han sett det, nämligen under en något senare tid, när köket degraderats till förrådsrum.

I "stugan" bodde madam Flod och sonen Gusten, och där blev Carlsson bjuden på kaffe med skorpor. Han fann uppdukningen rikemansaktig och beundrade bl. a. mahognychiffonjén, som kom att spela en sådan roll i fortsättningen. Den finns f. ö. ännu kvar, bild 2. Från stugan gick bakugnen in i ett bakom förstugan avplankat skafferi med långa hyllor efter väggen mot köket. I detta fanns en öppen spis i ett hörn och tre utdragssoffor efter väggarna med ligglädder för drängarna och pigorna. Här var det Carlsson kröp i säng första natten och vid insomnandet "kände täcket lyftas och en knubbig och svettig kropp krypa ned vid hans sida". Ovanpå stugan låg den "kammare", där man förvarade kläderna efter "gamla Floden" och där Carlsson i fortsättningen fick bo för att bli "liksom kustus" över de andra drängarna. Från ett bord vid fönstret var det, som han sedan tvärs över gårdsplanen kunde "iakttaga herrskapets rörelser". I sin skildring av bebyggelsen har Strindberg även i övrigt ända in i detalj beskrivit Kymmendö gård så som den tedde sig under hans egen vistelse där ute. På den här återgivna planen av gården, som den nu ter sig, bild 10, kan man ännu utan svårighet orientera sig bland de i romanen omnämnda husen, vilka dock i regel genomgått vissa smärre förändringar genom utbyggnader o. dyl. I centrum

ligger utom den gamla "stugan" också "storstugan", bild 4, där Strindberg själv bodde och där före honom en musikprofessor Book hade bott. Nordost därom befinner sig Carlssons "undantagsstuga", bild 6. Denne "hade byggt sin stuga med en viss smak, så att den skämde ut de andra. Den hade bara två rum och kök nere, men den såg ändå ståtligare ut än de gamla stugorna på gården, man kunde inte säga, vad det låg i. Om han hade rest takstolarna i höjden och låtit takskägget springa långt över väggen eller om det låg i att han sågat "krucifix" i täckbräderna eller om det var verandan, som han satt upp framför dörren med några trappsteg. Där var inga dyrbarheter, men det såg ändå litet villaaktigt ut. Röd var hon som en ko, men knuttimret var svart i ändarne och panelat; fönsterbräderna voro vitstrukna och verandan, ett lätt tak på fyra stolpar, var blåmålad. Och så hade han haft förstånd att välja plats, alldeles under bergroten och så att två gamla ekar råkade stå mitt framför, ungefär som början till en påtänkt allé eller park. Och när man satt på verandan, hade man den vackraste utsikten: viken med vassarna, den långa, gröna källängen och en sänka genom kalvhagen, så att man såg båtarna längst bort i sundet" (sid. 146). När jag i somras jämförde med verkligheten, kunde jag bekräfta iakttagelserna om takstolarna och placeringen vid bergroten. Men några krucifix kunde jag inte upptäcka och verandan var intäckt. Jag påpekade detta för Gustens son, som välvilligt förde mig runt bland gårdshusen. Han uppgav då, att stugan under 1900-talet liksom för övrigt även "storstugan" utrustats med glasveranda, medan samtidigt snickarutsvävningarna avlägsnats i enlighet med en senare tids smak. Ekarna var fällda.

Norr om undantagsstugan ligger några yngre stugor och bodar, jämför bild 10. Invid storstugan ser man vidare dels matboden, där prästens dräng fick ligga på "rännnet", dels en brunn i den av Strindberg anlagda trädgården. En annan bättre brunn är grävd nere i den ofta omnämnda källängen; dit gick Ida för att hämta dricksvatten åt professorn och tillika för att trösta den kärlekskranke Norman, som satt på brunnstaket med

sitt handklaver och gav luft åt sina känslor i en schottis. Bortom källängen skymtar den stuga, som Carlsson byggde av bräder från Rågholmen, bild 9. "Längre bort, åt hagen till, lågo fähus och loge", bild 7, "i en dunge av resliga ekar hade bastun och källaren sina skuggiga platser", bild 8, och "längst ut i södra ängen syntes taket av en förfallen smedja" (sid. 24). Och det vore icke en naturalistisk roman, om icke hemlighuset bleve uppmärksammat. Under konkurrensen med Carlsson strök Rundqvist huset pinande rött, vilket föranledde Norman till "en länge gångbar rolighet om Rundqvist: Man ska börja i rätta ändan, sa Rundqvist, strök avträdet först" (sid. 45).

Så såg det nog ut på Strindbergs tid. Av planen framgår att bastun och källaren var förlagda till var sin ekdunge. Den förra, som visade en intressant typ med ett ståtligt förtak på stolpar, är sedan ett par årtionden försvunnen. Med fähuset torde Strindberg avse den gamla västliga längan, som står kvar sedan gamla Flodens tid, bild 10:8, och med logen den yngre östra, bild 10:9, eftersom man efter den nya logens tillkomst tycks ha övergått till att tröska enbart i den yngre byggnaden, som även använts till dans. Eljest innehåller strängt taget båda längorna parlogar jämte rum för husdjur. I hagen ligger alltjämt smedjan, där Rundqvist skötte bälgen; den var på 80-talet ganska förfallen men är nu i gott stånd, vilket gäller om alla gårdens hus. Främst Carlsson men även Gusten var intresserade byggherrar, och den traditionen upprätthålles alltså på gården.

Ett livligt intresse visar Strindberg för den gamla sjöboden, bild 3 och 10:1, där Carlsson klev i land, liksom över huvud taget för de mera spännande näringarna, jakten och fisket. Om den välkända skildringen av vad Carlsson ser från bryggan gäller dock att även här inventeringslistan blivit alltför rikhaltig. Det är knappast troligt, att Strindberg funnit alla de uppräknade föremålen på en enda brygga, utan det förefaller som om han sammanfört dem från flera sjöbodar — det finns inte mindre än fem sådana under gården — och dessutom delvis tömt bodarna på deras innehåll; Strindberg har tydligen strävat

efter konstnärlig koncentration — att skildra en bod i taget hade blivit för omständligt. Vad han sett i bodarna har han förtecknat. När han sen skrev sin roman, har han sammanfört hörande material till en lokal, den bod, som låg längst in i viken och närmast handlingens centrum. Från öns västra, nu försvunna sjöbod vid Gästbåtshamn har han hämtat den stora sumpen med dess vindspel, ur den s. k. saltboden, bild 10: 14, har han flyttat ut tinor, kar och bunkar, och från den vid vikens mynning, Östra sundet, liggande boden, av gammalt benämnd "Östersundsboden", har han hämtat segelgrejerna och torkplatsen för skötar. Där fanns för övrigt även en sump av nämnt slag. Man tycker sig rent av skymta skarvarna vid sammanfogningen av anteckningarna. Sålunda har långreven fått komma med i två omgångar.

Vid skildringen av näringarna har Strindberg med förkärlek uppehållit sig vid jakten och fisket, medan jordbruket och boskapsskötseln behandlats mera flyktigt. Det är därvid ett lyckligt etnologiskt grepp, då han ställer mot varandra Gusten som den primitive jägaren och fiskaren och Carlsson som representant för de yngre näringarna. Nu må å andra sidan framhållas, att verkligheten själv lett författaren till att betona denna motsättning. Bergh älskade ju fiske och Ericsson föredrog jordbruket. Dessutom är Gusten och Carlsson representanter för två psykologiska huvudtyper, vilka redan i början av förra århundradet karakteriserats av Geijer i dikterna om vikingen och odalbonden. För övrigt har Strindberg i detta verk som så ofta annars identifierat sig själv med sina gestalter. Som fri litteratör var han en fiskare, som ibland kunde få en rik fångst men vid andra tillfällen litet eller intet, detta inte bara med hänsyn till det ekonomiska utbytet av arbetet utan också vid själva utarbetandet. Detta kan även ha bidragit till att det oroliga havet och de till detta knutna näringarna i så hög grad kommit att dominera i boken. Denna börjar ju med överseglingen till Hemsö och landstigningen vid sjöboden med dess mångahanda redskap, och den slutar med det mäktiga dånet från brutna isar, bland vilka havet finner sitt rov.

Men Strindberg är också Carlsson, när han reformerar jordbruket på grund av moderna jordbruksvetenskapliga rön. Han befinner sig i övergången från sin kulturfientliga till sin intelligensaristokratiska period (Böök) och vill nu bygga samhället på vetenskapens framsteg. Att romanen blivit ett lyckokast även ur etnologisk synpunkt beror inte minst på att Strindberg här kommit loss från teorierna och givit sig sitt utomordentliga verklighetsmaterial i våld, vars kvalitet han själv var starkt medveten om: i december 1886 utlovar han i brev till Bonnier en "lantroman, där jag nedlägger min stora reservfond från Kymmendö, som jag sparat så länge jag hade hopp att komma igen".

Ehuru Strindberg i romanen i stort sett håller sig ganska nära husknutarna, för han oss dock vid ett tillfälle en dryg mil ut i havsbandet. Det är, då Gusten i sin etnologiskt intressanta "råsegelsöka" far ut till Norsten, se kartan bild 1, för att jaga och fiska i stället för att delta i bröllopet. "Här var Gusten", heter det, "som hemma hos sig, kände var sten, visste, var han skulle lyfta på enruskan för att finna den häckande ejderhonan, som lät stryka sig på ryggen och nappade honom i byxbenen, där han stack ned sin klykstör i en bergränna och tog fram tordmularna, som han vred halsen av för att ha till frukost. Där var hemsöbornas strömmingsfiske utanför och här hade de tillsammans med ett annat fiskarlag byggt en bod, i vilken de brukade ta natthärbärge. Dit ställde också Gusten sina steg, tog nyckeln från vanlig plats under takskägget och bar in sina grejor. Boden bestod endast av en stuga utan fönster, med sänglavar, hyllformigt uppslagna över varann, en spis, en trefot att sitta på och ett bord. Sedan han stuvat in sina ordningar, klättrade han upp på taket, öppnade skorstensluckan och klev ner igen. Därpå tog han strykstickorna på deras plats under en bjälke, tände i spisen, där den siste besökaren icke förgätit gammalt bruk att lägga upp ett fång bränsle åt sina efterkommande. Så satte han på potatispannan, lade ett varv salt fisk över potatisen och rökte en pipa, medan han väntade. När han ätit och supit, tog han bössan och gick ner till båten, där han

hade vettarna" (sid. 112). Jaktlyckan var emellertid dålig. Vid aftonvardsdags rodde han i stället ut med "torsklinan"; han lyckades nu bättre. Skildringen avser den drygt en mil utanför Kymmendö liggande Norsten, där kymmendöborna brukade hålla till i bunsöbornas bod.

Erik Lindström har påvisat, att Strindberg här utnyttjar Norstensmotivet för andra gången. Några år tidigare hade han låtit Kristian i "En ovälkommen" (Svenska öden och äventyr) därute leva den lycklige vildens liv. Genom att låta Kristian utnyttja flinta och stål, där Gusten använder strykstickor, har Strindberg med ett finurligt grepp fört skildringen bakåt i tiden (Lindström). Man kunde tillägga, att Strindberg ökat denna motsättning genom att hos Kristian ta bort golv och innertak i stugan och ersätta spisen med några stenar mitt på golvet.

Men det finns också en inre skillnad mellan Kristian och Gusten. Gusten predikar ingen rousseauism som den andre. Han flyr till skäret för att slippa vara med på bröllopet och för att liksom Strindberg njuta av det primitiva fångstlivet, men vildeinstinkterna sitter inte djupare hos honom, än att han svär över myggorna, spelar kort och dricker brännvin, ett vittnesbörd om att Strindberg såsom ovan nämnts höll på att övergiva den rousseauanska inställningen.

Medan Norstensepisoden ger intressanta glimtar från jakt och fiske, har Strindberg i skildringen av slätterkalaset givit oss en utomordentligt färgrik och tillika etnologiskt trogen bild av samslätter före slättermaskinens tid.

Slättern förberedes genom att Carlsson far runt till grannarna för att "båda till slättan". Och en dag i början av juli kl. 3 på morgonen börjar det. Slätterfolket, som kommit aftonen förut och sovit på skullar och logloft, samlas väpnade med liar och brynen. Den följande uppräknings av slätterkarlarna och räfserskorna erinrar om skeppskatalogen hos Homeros (Böök). Livet självt, upplevelsen, torde dock för Strindberg betytt mer som inspirationskälla, om man nu överhuvud taget vågar ta upp Bööks djärva påstående. På den här återgivna kartan, bild 1, återfinnes samtliga de gårdar, som i romanen

sänder medhjälpare till slåttern, dock med ett undantag, Arnö, men så får också "Arnöbonden och hans pojkar" den magraste presentationen av alla. Svinnockarn, Fiversätraön, Fjällångarn, Åvassan, Aspön, Kvarnöarna, Långviksskärarna blir alla mera utförligt och personligt skildrade och dessutom i huvudsak efter verkligheten, såvitt äldre sockenbor kunnat intyga. Sakuppgifterna är riktiga: på Kvarnön bodde en uppskattad båtbyggarfamilj och Långviksskärarna brukade jaga säl vid det s. k. Sjalberget. Antalet slätterkarlar stämmer också; dock bodde Långviksskärarna väl långt bort för att kunna höra till dem, som mera regelbundet deltog i slåttern på Kymmendö. Troligen vilar även i detta fall framställningen på anteckningar på ort och ställe. Att Strindberg varit med om en sådan slätter vet vi: enligt en ortsbo deltog fyra studenter, bland dem Strindberg, i en sådan fest (Ragnar Holmström i Svenska Dagbladet 10/10 1926). Det bör ha varit 1871, då Strindberg vistades här ute för första gången i sällskap med vännerna Lange, v. Philp och Fahlstedt. Strindberg har säkerligen själv sett på när Carlsson ordnade sin trupp och "gav hedersplatserna åt de gamla och förmögna och gick själv allra sist, så att han ändå icke kom bort i hopen. Och så gick slaget fram: två dussin vita skjortärmar i en kil som höstflyttande svanor, med liarna häl i häl, och efter i spridd ordning som en flock fisktärnor, nyckfullt kastande, slängande, men ändock hållande tillsammans kommo flickorna med sina härvar, var och en följande sin slätterkarl" (sid. 61).

När så första slaget var uttaget ända ut i åkerrenen, "stannade kämparna, stödda på sina lieskaft, betraktande förörelsens verk, som de lämnat bakom sig, torkande svetten ur mössremarna, och inläggande en ny snusvalk ur mässingsdosorna, medan flickorna skyndade sig komma upp i frontlinjen. Och så gick det löst igen, ut i det gröna blomsterhavet, som nu går i vattrade böljor av den växande morgonbrisen — — — Det är fest i luften och tävlan i arbetet, så att man hellre skulle stupa i solskottet än ställa lien ifrån sig". Och när så ängarna

är slagna, får det hela sin värdiga avslutning med dans på logen till spelmannens fiol.

I episoden om fältspatsaktiebolaget, som startats humbugs-artat och sedan snabbt går omkull, möter visserligen en tendentiös motsättning mellan industri och bonde, men verkligheten har skänkt liv åt framställningen. I gårdsarkivet förvaras nämligen en avskrift av en handling från 1865, enligt vilken den under Kymmendö hörande Huvudholmen — d. v. s. Rågholmen — försålles till en brukspatron Gustaf Myhrman för 5000 riksdaler, varav en tusenlapp erlades detta år till Susanna Elisabeth Bergh. Redan samma år gick köpet tillbaka. Det överraskande höga beloppet skulle mycket väl kunna tolkas som resultatet av en lyckad manöver av säljaren precis så som i romanen, ehuru givetvis denne vid den tiden ej kunnat vara Carlsson. Här kan man inte tala om lurade bönder, snarare tvärt om, varför det uppenbarligen är Strindberg själv, som här frammanat konflikten med industrien. Skildringen av hur det nya företaget sättes igång med bombastiska tal, musik av mässingsinstrument och en hejdundrande festmiddag på ångbåten kan ju ej vila på självsyn — Strindberg kom till Kymmendö först 6 år senare — och det är därför intressant att se, hurusom detta parti av romanen inte bär samma verklighetsprägel som det övriga.

Även namngivningen anknyter i hög grad till verkligheten. Namn som Norman, Lotten, Clara är tagna utan ändring. Mest påfallande är kanske den i första kapitlet nämnda släktingen till familjen Bergh, "Fia Lövström i Kroken" på Dalarö. Även när namnen ändrats, som t. ex. Bergh till Flod, Blomkvist till Rundqvist, Ericsson till Carlsson, har det tydligen inte skett på måfå. Ännu i ett brev till Per Staaff i juli 1887 kallade Strindberg romanen för "Bunsöborna". Här är det de båda nordost om Kymmendö liggande Bunsöarna, som givit uppslaget till namnförslaget, något som förklarar det eljest svårbegrip-liga förhållandet, att Strindberg i första kapitlet låter sina hemsöbor färdas genom sundet mellan Ornö och Kymmendö och ut "på det stora vattnet, där Huvudskärsfyren blinkade". Namn helt främmande för trakten är utom Hemsö Arnö — väl från

Strindbergs målarvivelser — och Fifång, det sistnämnda måhända från C. U. Ekströms "Beskrivning över Mörkö socken", som Strindberg kände väl till.

"Lesefrüchte" förekommer eljest sparsamt, ett undantag utgör dock det folkloristiska materialet, vars torftighet väl bör tillskrivas det förhållandet, att Strindberg vid denna tid inte hade mer förståelse för den gamla folktron än nutidsrationalisten Carlsson, som härvidlag liksom ofta eljest är författarens språkrör. I stället får Rundqvist representera en gången tids humbugsartade vidskepelse. Han kunde "leta brunnar med slagruta och få abborn att gå på nät; botade varjehanda lättare krämpor på andra, men behöll sina för sig själv, spådde vackert väder vid nytändning, när det regnat en halv månad, och offrade andras slantar under en stor sten vid sjöstranden, när strömmingen skulle komma. Men han kunde även en mängd dåligheter, påstod han, såsom att få skärvgräs i grannens åker, sätta kor på sin, göra trollskott och dylikt, vilket kringspann hans person med en viss fruktan, så att man gärna ville ha honom till vän". — — — "I stället för att offra slantar lät Carlsson laga skötarna och sätta nya linor i alla varpen, och se, strömmingen fastnade bättre än förr; i stället för att gå med en flogrönn, som vuxit i annat trä, och leta nya brunnar, tog Carlsson och lät fodra den gamla, rensa henne, bygga kar omkring henne och sticka ner en pumpstock, och därmed var flogrönnen kastad på sopbacken; i stället för att läsa och slå eld över korna lät han rykta dem och strö torrt under dem" (sid. 42 o. forts.).

Det mesta av vad Strindberg här dragit fram, är folkloristiskt allmängods, vilket inte hindrar, att ett och annat verkligen upptecknats av författaren. Av större intresse är omnämmandet av offer för fiskelycka, något som praktiserats på det omtalade sättet härute. Man kan inte undgå att finna, att Strindberg gjort skärkarlarna till större rationalister än de var i verkliga livet, delvis beroende på att han vid denna tid icke kunde och ville uppbringa den förstående inlevelse, som fordras för att tränga djupare in på folktrons område.

Litterära är väl också sådan pittoreska blomsternamn som "musärter", "horletta" och "pestilensrot", väl också "gökärt", som härute benämnes gökmat. "Musärt" är västgötska och "pestilensroten" lär finnas vild i södra Skåne (Elias Fries).

Det har sitt behag att följa den store diktaren i hans verkstad, och många har gjort det före mig. Man har, när det gäller Hemsöborna, betonat den idéhistoriska och — stundom väl kraftigt — den litterära bakgrunden. Ovan har framhävts betydelsen av den "stora reservfonden" från Kymmendö för att tala med Strindbergs egna ord. Hemsöborna vilar på ganska djupgående, framför allt etnologiska studier efter verkligheten. Även redskapsförråd, byggnader etc. ha ingående och med ej ringa sakkunskap beskrivits. Strindberg har vidare haft blick för den gamla skiktningen mellan näringarna inbördes och för förhållandet mellan husbondfolk och tjänare. Han har skildrat de många sysslor och arbeten, som förekom på en skärkarlsgård på 80-talet och har därvid särskilt framhållt de äldre dragen. Också den nya tiden med sommargäster och industri har han beaktat. Det hade givetvis icke varit svårt att dra fram åtskilliga smärre misstag, som stockholmaren Strindberg gjort sig skyldig till i brådskan, men det har synts föga givande och kunde lätt ha förryckt proportionerna vid bedömandet av verket, ty oaktat dessa detaljfel och trots att Strindberg ibland skattar åt billig bondkomik, är Hemsöborna i sina stora linjer präglad av sin författares ofta geniala förmåga att sätta sig in i skärkarlarnas livsföring i helg och i söcken och i deras ekonomiska, sociala och religiösa problem.

L I T T E R A T U R:

G. Forssell, Kymmendö och "Hemsöborna", 1926; E. Lindström, Några ord om en parallell mellan Strindbergs Hemsöborna och En ovälkommen, i Årsredogörelse för H. Latinläroverket i Göteborg 1928—29; K. Lundmark, Strindbergs "Hemsöborna", dess tillkomst och förhistoria, i Edda 1941; G. Ollén, Strindbergs 1900-talslyrik, 1941; E. Vendelfelt, Kommentar till "Hemsöborna", i Modersmålslärarföreningens årsskrift 1938. — Hemsöborna citeras efter Bonniers upplaga 1927 med anmärkningar av J. Landquist.

Avskrifter av Strindbergs brev ha välvilligt ställts till förfogande av fil. lic. G. H:son Lundberg, Västerås.